

συνδεθούν, ώστε να έχουμε ένα υπόδειγμα ή σύστημα γενικής οικονομικής ισορροπίας.

Στο σχηματισμό των βασικών υποθέσεων της θεωρίας ή του υποδείγματος διακρίνουμε δύο ειδών προτάσεις: τις *ταυτολογικές* και τις *μη ταυτολογικές*.

Μια πρόταση είναι *ταυτολογική* εάν λέει το ίδιο πράγμα δύο φορές με διαφορετική διατύπωση. Κάθε ορισμός έχει και ταυτολογική υφή, για παράδειγμα, η κεϋνσιανή ταυτότητα: $Y = C + I$. Επίσης, σαν ταυτότητα θεωρείται κάθε πρόταση που προκύπτει με την αποκλειστική χρήση της λογικής παραγωγής ή των μαθηματικών, όπως, για παράδειγμα, είναι το Ευκλείδειο θεώρημα. Είναι ταυτολογική μια τέτοια πρόταση γιατί το δεξιό σκέλος της εξίσωσης εκφράζει με άλλες λέξεις ή σύμβολα το αριστερό σκέλος. Εφόσον μια ταυτολογική πρόταση έχει την έννοια της εξ ορισμού πρότασης, δεν δύναται να ελεγχθεί σε σχέση με την εμπειρία.

Οι *μη ταυτολογικές* προτάσεις είναι οι προτάσεις που μπορούν να ελεγχθούν σε σχέση με κάποια εμπειρική επιβεβαίωση ή διάψευση. Οι προτάσεις αυτές ονομάζονται *εξαρτώμενες προτάσεις* (contingent statements) ή *αλλιώς συνθετικές προτάσεις*.

Η διάκριση μεταξύ ταυτολογικών και μη ταυτολογικών προτάσεων δεν είναι πάντα πολύ εύκολη, και μάλιστα όσον αφορά στη δημιουργία θεωρητικών απόψεων, η διάκρισή τους έχει γίνει θέμα διχογνωμιών μεταξύ των επιστημόνων.

1.6 Η συγγραφή μιας επιστημονικής μελέτης

Η συγγραφή μιας επιστημονικής οικονομικής μελέτης έχει ορισμένες αρχές που πρέπει να τηρηθούν και ορισμένες ιδιαιτερότητες που πρέπει να ληφθούν υπόψη από τον ερευνητή. Η συγγραφή μελετών στις θετικές επιστήμες βασίζεται σε περισσότερο αυστηρές αρχές και μεθόδους προσέγγισης από ό,τι στις κοινωνικές επιστήμες, όπου υπάρχει μια χαλαρότητα και ελευθερία στην προσέγγιση ενός προβλήματος. Ας δούμε πώς μπορεί ο ερευνητής της οικονομικής επιστήμης να εμπεδώσει την επιστημονική του σκέψη και να αναπτύξει έναν τρόπο γραφής, πράγματα που χρειάζονται στην καριέρα του. Η περιγραφή και ανάλυση του τρόπου της επιστημονικής σκέψης και γραφής μιας μελέτης που ακολουθεί, σε καμία περι-

πωση δεν είναι καθολική και αυστηρή, μάλλον ως ενδεικτική πρέπει να τη θεωρήσει κανείς.¹⁹

1.6.1 Αρχικό σχέδιο μελέτης

Όταν κάποιος ερευνητής θέλει να γράψει μια μελέτη για κάποιο οικονομικό θέμα, αυτό που κάνει στην αρχή είναι να σχηματίσει στο μυαλό του το λογικό σχέδιο που θα ακολουθήσει. Το σχέδιο αυτό σε γενικές γραμμές θα πρέπει να αποτελείται από τα εξής:

- (α) μια σαφή παρουσίαση του προβλήματος που θέλουμε να εξετάσουμε,
- (β) μια υπόθεση βασισμένη στη λογική παραγωγή που κατά την άποψή μας επιλύει το πρόβλημα που εξετάζουμε,
- (γ) την εμπειρική ή άλλη ανάλυση που θα ακολουθήσουμε για να συνδέσουμε το πρόβλημα με την υποθετική λύση του, και
- (δ) τη δικαιολόγηση και γενίκευση του συμπεράσματός μας.

Με το πρώτο στάδιο της οικονομικής έρευνας, αυτό της διερεύνησης του προβλήματος, εξετάζουμε και προδιαγράφουμε με σαφήνεια το σκοπό της έρευνας. Κατ' αρχήν ορίζουμε με σαφήνεια το πρόβλημα στο οποίο επικεντρώνεται η έρευνα. Στη συνέχεια, εξετάζουμε τα δεδομένα και τις υποθέσεις που πρέπει να χρησιμοποιήσουμε για να οδηγηθούμε στο δεύτερο στάδιο της έρευνας.

Σε αυτό το δεύτερο στάδιο της θεωρητικής ανάπτυξης των βασικών υποθέσεων, εισάγουμε αυτές που θα μας βοηθήσουν να εξετάσουμε το πρόβλημα στη λύση του οποίου στοχεύουμε. Κατά τη θεωρητική αυτή ανάπτυξη, εισάγουμε απλοποιημένες υποθέσεις που μπορούν να μας βοηθήσουν να προχωρήσουμε στην ανάλυση. Χρησιμοποιώντας λογικούς συνειρμούς, προσπαθούμε να δείξουμε ότι οι βασικές μας υποθέσεις δεν είναι ασυνεπείς ή δεν αλληλοσυγκρούονται. Στο στάδιο αυτό της ανάλυσης, δηλαδή, προκύπτουν οι λογικές βάσεις και συνέπειες των υποθέσεων που

19. Βλ. R. Ruggles, «Methodological Developments», (1952), στο B. Haley (επιμ.), *A Survey of Contemporary Economics*, τόμ. II, εκδ. Illinois: Richard D. Irwin, σσ. 409-411. Ο Glenn Johnson [*Research Methodology for Economists: Philosophy and Practice*, εκδ. Macmillan Publishing Company, 1986] διακρίνει, δίνοντας σχετικά παραδείγματα, τριών ειδών ερευνητικές προσπάθειες μέσα στον κορμό της οικονομικής επιστήμης: (α) την έρευνα για τη βελτίωση της οικονομικής θεωρίας, (β) την έρευνα για την επίλυση γενικών οικονομικών προβλημάτων και (γ) την έρευνα για την επίλυση ειδικών οικονομικών προβλημάτων.

έχουμε εισαγάγει. Μερικές έρευνες φθάνουν μόνο μέχρι αυτό το στάδιο. Στις έρευνες αυτές ενδιαφερόμαστε μόνο να θέσουμε ένα πρόβλημα ή να αποδείξουμε ότι κάποιο πρόβλημα δεν έχει αντιμετωπιστεί ορθά από άλλους ερευνητές. Όταν όμως θέλουμε να εξετάσουμε πλήρως τις διαστάσεις και συνέπειες του προβλήματος που εξετάζουμε, θα προχωρήσουμε και στα επόμενα στάδια ανάλυσης.

Οι οικονομικές μελέτες στο τρίτο μέρος του σχεδίου συγγραφής τους, ανάλογα με τη μεθοδολογική προσέγγιση που ακολουθείται και με το πεδίο της επιστήμης που αφορούν, παρουσιάζονται με τέσσερις γενικούς διαφορετικούς τρόπους.

Πρώτος: Μελέτες οικονομικής ανάλυσης που ακολουθούν την υποθετικο-αφαιρετική μέθοδο (δηλαδή τη μαθηματική φορμαλιστική μέθοδο), όπως, για παράδειγμα, είναι οι μελέτες απόδειξης γενικής ανταγωνιστικής ισορροπίας. Το τμήμα αυτό της μελέτης αφορά στη μαθηματική απόδειξη και ανάλυση που συνδέει το πρόβλημα με τη λύση του.

Δεύτερος: Μελέτες που προσπαθούν να βρουν λύση σε ένα θεωρητικό πρόβλημα που να έχει σχέση με την πραγματικότητα, δηλαδή να μπορεί να απορριφθεί ή να επαληθευθεί εμπειρικά, όπως για παράδειγμα είναι οι έρευνες που αφορούν την επίδραση της ποσότητας του χρήματος, του ύψους του επιτοκίου κ.λπ. στα συνολικά μεγέθη της οικονομίας. Το μέρος αυτό του σχεδίου μελέτης αφορά τη στατιστική και οικονομετρική ανάλυση των δεδομένων που διαθέτουμε. Τα δεδομένα αυτά χρησιμοποιούνται για να δείξουμε τη σχέση που υπάρχει μεταξύ του προβλήματος που προσπαθούμε να λύσουμε και τη λύση που προτείνουμε. Στο στάδιο αυτό της έρευνας απαιτείται η συγκέντρωση, ταξινόμηση και ορθή χρησιμοποίηση των δεδομένων που έχουμε στη διάθεσή μας για τον εμπειρικό έλεγχο της θεωρίας ή του υποδείγματος που προτείνουμε για τη λύση του προβλήματός μας. Όταν ορισμένες υποθέσεις, υποδείγματα ή θεωρίες δεν αντιβαίνουν προς την εμπειρία, τότε ενσωματώνονται στη θεωρητική οικονομική ανάλυση.

Τρίτος: Μελέτες με τις οποίες προσπαθούμε να λύσουμε προβλήματα που έχουν ιστορική βάση και για τα οποία έχουν προσφερθεί λύσεις από άλλους συγγραφείς, όπως, για παράδειγμα, είναι το θέμα της δικαιολόγησης του κέρδους ή η ανάλυση κάποιας παλιάς διένεξης μεταξύ διαφόρων οικονομολόγων για κάποιο φαινόμενο. Στο μέρος αυτό του σχεδίου μελέτης και συγγραφής χρησιμοποιούμε τις απόψεις που έχουν εκφράσει άλλοι συγγραφείς, σύγχρονοι και παλιοί, επί του προβλήματος που εξε-

τάζουμε. Οι μελέτες αυτού του είδους κυρίως εμπίπτουν στο πεδίο της Ιστορίας της Οικονομικής Σκέψης.

Τέταρτος: Μελέτες που προσπαθούμε να επιτύχουμε τη λύση ενός θεωρητικού προβλήματος με διαφορετικό τρόπο από ότι το έχουν επιλύσει άλλοι, ή που προσπαθούμε να αποδείξουμε τις αδυναμίες των λύσεων που έχουν προταθεί, όπως, για παράδειγμα, η ερμηνεία του προβλήματος της ανεργίας όπως έχει δοθεί από τους κενύσιανούς και τους μονεταριστές. Στο μέρος αυτό του σχεδίου χρησιμοποιούμε κυρίως τη μέθοδο της λογικής παραγωγής για να αποδείξουμε τη διαφορετική λύση που προτείνουμε. Επίσης, σε αυτό το τμήμα παρουσιάζουμε και τις απόψεις των άλλων για να δείξουμε τα λάθη τους σε σχέση με αυτό το διαφορετικό που προτείνουμε.

Στο *τέταρτο* και τελευταίο στάδιο της ανάλυσης προχωρούμε στη δικαιολόγηση και αξιολόγηση των συμπερασμάτων. Υπάρχουν αρκετοί οικονομολόγοι, όπως θα δούμε στα επόμενα κεφάλαια, που ενδιαφέρονται κυρίως για τον εμπειρικό έλεγχο των συμπερασμάτων και λιγότερο για την εμπειρική ορθότητα των υποθέσεων που χρησιμοποιήθηκαν. Από το άλλο μέρος, υπάρχουν και οικονομολόγοι που πιστεύουν ότι θα πρέπει πάντα να ελέγχονται οι μη ταυτολογικές βασικές υποθέσεις με την εμπειρία. Σε γενικές γραμμές υπάρχει διχογνωμία μεταξύ των επιστημόνων, εάν στις μελέτες είναι απαραίτητο να ελέγχονται εμπειρικά οι υποθέσεις της θεωρίας ή μόνον τα συμπεράσματά της.

1.6.2 Είδη επιστημονικών μελετών

Το βασικό θέμα στη συγγραφή διαφόρων οικονομικών αλλά και άλλων μελετών είναι η κατάλληλη οργάνωση της μελέτης.²⁰ Διακρίνουμε τις εξής μελέτες που καθεμιά από τις οποίες στοχεύει στην επίλυση προβλημάτων που έχουν διαφορετική σπουδαιότητα, έκταση και ποιότητα: το *δοκίμιο* (essay), το *άρθρο* σε επιστημονικό περιοδικό (journal article), την *επισκόπηση* κάποιας θεωρίας ή φαινομένου (review article), και τη *βιβλιοκρισία* (book review).

Με το *επιστημονικό δοκίμιο* προσπαθούμε να λύσουμε ένα πρόβλημα μεγάλης σπουδαιότητας για τον κλάδο όσο περισσότερο καθοριστικά μπορούμε. Στο δοκίμιο πρέπει να αποδείξουμε την επιστημονική αξία της

20. Βλ. K. Howard και J. Sharp, *The Management of a Student Research Project*, (1983), ελλ. μετ. Β. Νταλακού, εκδ. Gutenberg, 1994.

έρευνάς μας για να δικαιολογήσουμε τη διαφορετική λύση που προτείνουμε ή για να αποδείξουμε, χρησιμοποιώντας δεδομένα, για ποιο λόγο απορρίπτουμε τις λύσεις που έχουν δώσει άλλοι ερευνητές. Ένα στοιχείο που συναντάμε κυρίως στα δοκίμια αλλά και στα άρθρα είναι η *επισκόπηση της βιβλιογραφίας*. Τη χρησιμοποιούμε για τους εξής λόγους:

- (α) να δείξουμε το στάδιο εξέλιξης μιας θεωρίας ή ερμηνείας ενός φαινομένου,
- (β) να επισημάνουμε την αντίθεσή μας με τις προτάσεις και απόψεις άλλων, και
- (γ) για να ενισχύσουμε τα συμπεράσματά μας από παρόμοιες απόψεις άλλων.

Η μέθοδος αυτή τυγχάνει ευρείας χρήσης στη συγγραφή δοκιμίων και μελετών της ιστορίας της οικονομικής επιστήμης.

Με το *άρθρο* παρουσιάζουμε τις παρατηρήσεις και τα συμπεράσματά μας πάνω σ' ένα περιορισμένο πρόβλημα ενός επιστημονικού κλάδου. Με το *άρθρο* προσπαθούμε να επεκτείνουμε τις γνώσεις μας γι' αυτό το πρόβλημα ή φαινόμενο. Στο *άρθρο* θα πρέπει να αναφέρουμε τις απόψεις των άλλων ερευνητών καθώς και τους τρόπους που ακολούθησαν για να δώσουν τις προτεινόμενες από αυτούς λύσεις ή ερμηνείες. Στη συνέχεια, θα πρέπει να αναλύσουμε και να δικαιολογήσουμε τη δική μας θέση που είναι διαφορετική από των άλλων. Στο τέλος, καταλήγουμε σ' ένα συμπέρασμα που αφορά είτε την επάρκεια της δικής μας λύσης είτε την αδυναμία των άλλων να δώσουν επαρκή λύση.

Με την *επισκόπηση* μιας θεωρίας ή ενός προβλήματος προχωρούμε στην ανάλυση συγκεκριμένης βιβλιογραφίας που αφορά αυτή τη θεωρία ή το πρόβλημα. Ο σκοπός αυτής της επισκόπησης είναι να αναφέρουμε και να αξιολογήσουμε τη μέχρι τώρα πρόοδο που έχει επιτελεστεί στην ανάπτυξη μιας θεωρίας ή τη λύση ενός προβλήματος. Η αξιολόγησή μας πρέπει να σταθεί στις διάφορες φάσεις ανάπτυξης της θεωρίας ή της λύσης του προβλήματος, στην αξιολόγηση της προόδου η οποία αποδίδεται σε άλλους ερευνητές και να επισημάνουμε τις διάφορες αντιθέσεις απόψεων και λύσεων που υπάρχουν, καθώς και να προχωρήσουμε σε προτάσεις για την περαιτέρω πρόοδο. Θα πρέπει τα ουσιώδη στοιχεία και παρατηρήσεις που συγκεντρώνουμε να τα παραθέτουμε στο κείμενο και να χρησιμοποιούμε τις υποσημειώσεις μόνον όταν έχουν σημασία ή δίνουν πληροφορίες και διευκρινίσεις στον αναγνώστη.

Η επισκόπηση ενός φαινομένου πρέπει να στηρίζεται στη μελέτη των ειδικών περιοδικών του κλάδου και τη συγκέντρωση σε καρτέλες των στοιχείων που περιέχουν τα άρθρα ή οι μελέτες που διαβάζουμε. Στην καρτέλα και στο πάνω μέρος της αναγράφουμε το κύριο θέμα που θα μελετήσουμε, π.χ. μισθός. Στη συνέχεια, στη βασική αυτή καρτέλα διαβαθμίζουμε τα υποθέματα που σχετίζονται με το θέμα μας ή τις επεκτάσεις του θέματός μας, π.χ. εργατικά συνδικάτα, Keynes κ.λπ. και φτιάχνουμε νέες καρτέλες με αυτά τα υποθέματα ή επεκτάσεις. Θα πρέπει επίσης όταν μελετάμε ένα άρθρο ή βιβλίο να σημειώνουμε σε ξεχωριστή καρτέλα με το πρόθεμα βιβλιογραφία, το όνομα του συγγραφέα, τον τίτλο της μελέτης, τον εκδοτικό οίκο, το χρόνο και τον τόπο έκδοσης του βιβλίου. Εάν πρόκειται για άρθρο, πρέπει να σημειώνουμε τον τίτλο του περιοδικού στο οποίο αυτό περιλαμβάνεται, την ημερομηνία κυκλοφορίας του περιοδικού και τις σελίδες στις οποίες αναγράφεται το άρθρο.

Με τη *βιβλιοκρισία* επιχειρούμε σαν ειδικοί επί του θέματος που πραγματεύεται το βιβλίο να το αξιολογήσουμε και να παρουσιάσουμε στον αναγνώστη τα θετικά και αρνητικά στοιχεία του καθώς και το όφελος που αυτός θα έχει από την ανάγνωσή του. Η αξιολόγηση αυτή έχει τη μορφή κρίσης που εκδηλώνεται με την όσο το δυνατόν αντικειμενική στάθμιση των θετικών και αρνητικών στοιχείων του, με τον έλεγχο της επιστημονικότητάς του και με το βαθμό που πέτυχε το σκοπό για τον οποίο έχει γραφτεί. Συνοπτικά, θα πρέπει να αναφερθούμε στα εξής θέματα:

- (α) να αξιολογήσουμε το βιβλίο μέσα σε συγκεκριμένο επιστημονικό κλάδο σε σχέση με τις νέες γνώσεις που προσφέρει,
- (β) να αναλύσουμε τους σκοπούς του βιβλίου και τη χρησιμότητά του στην εξέλιξη της γνώσης, και
- (γ) να περιγράψουμε αυτό που πέτυχε ο συγγραφέας σε σχέση με τους στόχους που είχε θέσει.

Μετά από αυτή την εισαγωγική παρουσίαση των διαφόρων μεθοδολογικών προσεγγίσεων, των μειονεκτημάτων και των πλεονεκτημάτων τους, θα προχωρήσουμε στο κύριο θέμα του βιβλίου που είναι η ανάλυση των μεθοδολογικών απόψεων και προτάσεων των διαφόρων οικονομολόγων από το 18ο αιώνα μέχρι τη σύγχρονη εποχή.

δεν μπορούν να κρίνουν (εκτός και εάν είναι ειδικοί) τον τρόπο που οι επιστήμονες υποστηρίζουν ότι συμπεριφέρονται αυτές οι μεταβλητές.

- (θ) Πολλοί υποστηρίζουν ότι τα άτομα που στρέφονται στις φυσικές επιστήμες είναι περισσότερο εύστροφα και έχουν υψηλότερο δείκτη νοημοσύνης από αυτά που ασχολούνται με τις κοινωνικές επιστήμες. Φθάνουν μάλιστα να διακρίνουν τις επιστήμες ανάλογα με τα προσόντα των επιστημόνων. Αυτή είναι, όμως, μια άκρως υποκειμενική εκτίμηση των επιστημών που δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως διακριτικό τους γνώρισμα.

Το ότι οι κοινωνικές επιστήμες, και ειδικότερα η οικονομική, δεν έχουν τα υψηλά επιτεύγματα και χαρακτηριστικά στα διάφορα πεδία σύγκρισης με τις θετικές, δεν σημαίνει ότι είναι και κατώτερες ως επιστήμες. Γι' αυτό, κατά την άποψη του Machlup, δεν θα πρέπει οι επιστήμονες των κοινωνικών επιστημών να έχουν σύμπλεγμα κατωτερότητας έναντι των συναδέλφων τους των φυσικών επιστημών.²⁴

8.4 Είναι η οικονομική μια επιστήμη;

Πώς μπορούμε να ορίσουμε ότι κάποιο πεδίο έρευνας είναι επιστημονικό ενώ ένα άλλο όχι; Πολλοί θα απαντήσουν ότι αυτό σχετίζεται με:

- (α) Τη μέθοδο που ακολουθείται σε αυτό το συγκεκριμένο πεδίο,
- (β) το περιεχόμενό του,
- (γ) την αντικειμενικότητα της ερευνητικής προσπάθειας, και
- (δ) τα επιτεύγματα.

Σύμφωνα με τον πρώτο διαχωρισμό, θα πρέπει να διακρίνουμε τις γνώσεις σε επιστημονικές ή μη, ανάλογα με τη συγκεκριμένη μέθοδο που ακολουθείται σε συγκεκριμένη εποχή. Για παράδειγμα, εάν θεωρήσουμε ότι η αφαιρετική μέθοδος είναι η περισσότερο γόνιμη, τότε θα πρέπει να πούμε ότι η οικονομική επιστήμη ξεκίνησε από το έργο του Ricardo και πριν από αυτόν όλοι όσοι ασχολούνταν με το θέμα (Φυσιοκράτες, Sir James Steuart, Adam Smith) δεν ήταν οικονομολόγοι. Από το άλλο μέρος, σε κάθε γνωστικό πεδίο, ακόμη και στον κλάδο των φυσικών επιστημών, δεν ακολουθείται ακριβώς η ίδια μέθοδος.

Εάν πούμε, δηλαδή, ότι επιστημονική είναι η γνώση που προέρχεται από πειράματα, θα πρέπει να θεωρήσουμε ότι οι κλάδοι των φυσικών επι-

24. Machlup, στο ίδιο, σσ. 365-366.

στημών, όπως η γεωλογία ή η αστρονομία, δεν είναι επιστήμες. Επίσης, μεταξύ των διαφόρων πεδίων έρευνας φυσικών και κοινωνικών, υπάρχουν πολλές μεθοδολογικές τάσεις, από τις οποίες καμία δεν μπορεί να επικαλεστεί την απόλυτη ορθότητα. Όλες οι μέθοδοι, όπως έχουμε δει, έχουν πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα και καθεμιά είναι κατάλληλη για κάθε διαφορετικό ερευνητικό θέμα. Συνεπώς, μπορούμε να πούμε, ακολουθώντας τον Machlup, ότι ο διαχωρισμός των επιστημών, σύμφωνα με τη μέθοδο που αυτές ακολουθούν σε συγκεκριμένο πεδίο έρευνας, δεν είναι ορθός και η επίκληση ότι κάποια συγκεκριμένη μέθοδος ως αρτιότερη μπορεί να αποτελεί επιστήμη, δεν αρκεί.²⁵

Εάν διακρίνουμε τις επιστήμες σύμφωνα με το περιεχόμενό τους σε επιστήμες που ασχολούνται με τον άνθρωπο (κοινωνικές επιστήμες) και σε επιστήμες που ασχολούνται με πράγματα (φυσικές επιστήμες), τότε η διάκριση αυτή δεν δίνει καθοριστικά αποτελέσματα. Η διάκριση της επιστήμης σε κλάδους που ασχολούνται με τον άνθρωπο και σε κλάδους που ασχολούνται με τα φυσικά πράγματα, όπως είναι οι θετικές επιστήμες (φυσική, χημεία, βιολογία κ.λπ.) και οι κοινωνικές επιστήμες (οικονομικά, κοινωνιολογία κ.λπ.) δεν είναι ξεκάθαρη. Για παράδειγμα, οι κλάδοι της φυσικής ανθρωπολογίας ή της φυσικής γεωγραφίας είναι επιστήμες, ενώ οι κλάδοι της πολιτιστικής ανθρωπολογίας και της ανθρωπολογικής γεωγραφίας δεν είναι;

Εάν διακρίνουμε τις επιστήμες σύμφωνα με την αντικειμενικότητα των ερευνητών, τότε θα προσδώσουμε περισσότερη επιστημονικότητα στις φυσικές επιστήμες και λιγότερη στις κοινωνικές. Αλλά αυτός δεν είναι απόλυτος και αποφασιστικός διαχωρισμός. Γιατί, όχι μόνον υπάρχει υποκειμενικότητα, όπως έδειξε ο Heisenberg με την αρχή της αβεβαιότητας και στις φυσικές επιστήμες, αλλά γιατί αυτό μπορεί να αποτελεί πλεονέκτημα και όχι μειονέκτημα. Η έννοια του πλεονεκτήματος και του μειονεκτήματος σχετίζεται με την ερμηνεία του όρου υποκειμενικότητα. Ο επιστήμονας που ασχολείται με ανθρώπινα θέματα είναι και αυτός άνθρωπος, συνεπώς στην ανάλυσή του θα υπεισέρχονται πολλά υποκειμενικά στοιχεία. Εάν ο επιστήμονας που ασχολείται με φυσικά πράγματα δεν έχει αυτό το «κίνητρο» της υποκειμενικότητας, είναι φυσικά περισσότερο αμερόληπτος. Η διάκριση αυτή μεταξύ των φυσικών και κοινωνικών επιστημών δεν μπορεί να θεωρηθεί ως στοιχείο διάκρισης μεταξύ επιστημονικών κλάδων και μη επιστημονικών κλάδων του επιστητού. Επίσης, όπως

25. F. Machlup, «The Inferiority Complex of the Social Sciences», (1956), στο F. Machlup, *Methodology of Economics and other Social Sciences*, ό.π., σ. 336.

πολύ ορθά παρατηρεί ο Machlup,²⁶ η υποκειμενικότητα των κοινωνικών ερευνητών αποτελεί βοήθεια για τους επιστήμονες αυτούς, αλλά και μια περιοριστική υποχρέωση σε σχέση με την υποτιθέμενη πλήρη αντικειμενικότητα των φυσικών επιστημών. Η βοήθεια που έχουν οι κοινωνικοί επιστήμονες από το γεγονός ότι είναι άνθρωποι και ερευνούν ανθρώπινα θέματα, πηγάζει από το ότι εφοδιάζονται με ένα αρχικό απόθεμα εμπειριών, υποθέσεων και ερμηνειών για τις διάφορες κοινωνικές σχέσεις που διευκολύνουν κατά πολύ το έργο τους. Από το άλλο μέρος όμως, το ότι ο άνθρωπος ερευνά θέματα των συνανθρώπων του, αναγκάζει τον ερευνητή να περιορίσει την έρευνά του σε όρους και ορισμούς που χρησιμοποιούν λίγο πολύ όλοι οι άνθρωποι. Είναι λάθος, επομένως, για τους κοινωνικούς ερευνητές να επικαλούνται τη λεγόμενη αντικειμενικότητα των φυσικών επιστημών ως το κύριο χαρακτηριστικό της επιστημονικότητας και να αμελούν τη βοήθεια και τον περιορισμό που τους χαρίζει η λεγόμενη υποκειμενικότητα των κοινωνικών ερευνητών. Επίσης, σύμφωνα με τον Machlup, είναι λάθος να θεωρούμε ότι η έννοια της υποκειμενικότητας του ερευνητή δείχνει και τη μεροληψία του.²⁷ Η υποκειμενικότητα αυτή αφορά τις εσωτερικές εμπειρίες που είναι διαφορετικές από τις εμπειρίες του ερευνητή των φυσικών φαινομένων που είναι μόνον εξωτερικές. Ο κοινωνικός επιστήμονας, δηλαδή, διαθέτει εσωτερικές εμπειρίες γιατί είναι άνθρωπος και μπορεί να καταλαβαίνει τις πράξεις των συνανθρώπων του, κάτι που δεν διαθέτει ο ερευνητής των φυσικών επιστημών.

Όσον αφορά το τέταρτο διαχωριστικό στοιχείο, αυτό των επιτευγμάτων, τότε πράγματι οι φυσικές επιστήμες υπερετρούν έναντι των κοινωνικών γιατί τα επιτεύγματά τους είναι περισσότερο γενικά και καθολικά.

Υπάρχει βέβαια και η αντίθετη άποψη, σύμφωνα με την οποία δεν υπάρχει καμία διάκριση μεταξύ επιστημών και μη επιστημών που να βασίζεται στην επιστημονικότητα είτε σαν ονομασία της είτε σαν μεθοδολογία. Η αντίρρηση αυτή, όπως προβλήθηκε από τον Bronowski κ.ά., στήριζεται στην αποδοχή ότι η επιστήμη δεν διακρίνεται από κανένα άλλο χαρακτηριστικό παρά μόνον από το γεγονός ότι είναι ένα σύνολο γνώσεων που είναι περισσότερο αντικειμενικό, συστηματικό και πληρέστερο από την καθημερινή γνώση των απλών ανθρώπων.

Μια άλλη διάκριση μεταξύ επιστημών δίνει ο Margenau, διακρίνοντας μεταξύ περιγραφικών και ερμηνευτικών επιστημών.²⁸ Δύσκολα, όμως, συ-

26. Στο ίδιο, σσ. 342-343.

27. Στο ίδιο, σ. 343.

28. H. Margenau, «What is A Theory?», στο S. R. Krupp (επιμ.), *The Structure of Economic Science: Essays on Methodology*, εκδ. Prentice-Hall, 1966, σ. 30.

ναντάμε μια καθαρή περιγραφική επιστήμη και θεωρία που να αντιστοιχεί πλήρως στα δεδομένα του εμπειρικού πεδίου (η επιστήμη της γεωγραφίας κάπως πλησιάζει αυτόν το χαρακτηρισμό). Οι περισσότερες από τις επιστήμες και τις θεωρίες είναι περιγραφικές-συγκριτικές, αφού οι επιστήμονες είναι υποχρεωμένοι να συσχετίζουν τα αποτελέσματα των παρατηρήσεών τους. Με τη μέθοδο της στατιστικής συσχέτισης δείχνεται ο τρόπος που οι επιστήμονες στην οικονομία αλλά και στις άλλες κοινωνικές επιστήμες σχηματίζουν τις θεωρίες τους. Στη φυσική επιστήμη, οι θεωρίες είναι περισσότερο ερμηνευτικές, αφού μπορούν να βρεθούν πολλές άμεσες αντιστοιχίες μεταξύ των δεδομένων και της θεωρίας. Αλλά και αυτός ο διαχωρισμός δεν είναι απόλυτος, δηλαδή είναι δύσκολος ο διαχωρισμός σε περιγραφικές και σε ερμηνευτικές επιστήμες ή θεωρίες.

Συνεπώς, κατά πόσο η οικονομική είναι επιστήμη, εξαρτάται από τον ορισμό που δίνει κανείς στον όρο επιστήμη. Εάν ορίσουμε ως επιστήμη την οργάνωση των γνώσεων, τότε η οικονομική είναι επιστήμη. Εάν, όμως, δώσουμε στον όρο επιστήμη περιορισμένο περιεχόμενο βάσει κάποιας μεθοδολογίας, τότε ίσως να μην είναι. Εάν θέλαμε να παραλληλίσουμε την οικονομία με κάποια από τις φυσικές επιστήμες, θα την παραλληλίζαμε με την αστρονομία και τη μετεωρολογία. Γιατί όπως αυτές, έτσι και η οικονομική επιστήμη κάνει εκτεταμένη χρήση μαθηματικών και ελέγχει την προβλεπτική της δυνατότητα με τη στατιστική.

Μετά από αυτές τις εισαγωγικές επιστημολογικές έννοιες και αρχές, πιστεύουμε ότι ο αναγνώστης θα μπορεί ευκολότερα να παρακολουθήσει την ιστορική ανάλυση της οικονομικής μεθοδολογίας όπως αυτή εξελίχθηκε από το τέλος του 19ου αιώνα μέχρι των ημερών μας, την οποία και θα παρουσιάσουμε στα επόμενα κεφάλαια.

10.6 Θετικά οικονομικά: Richard G. Lipsey

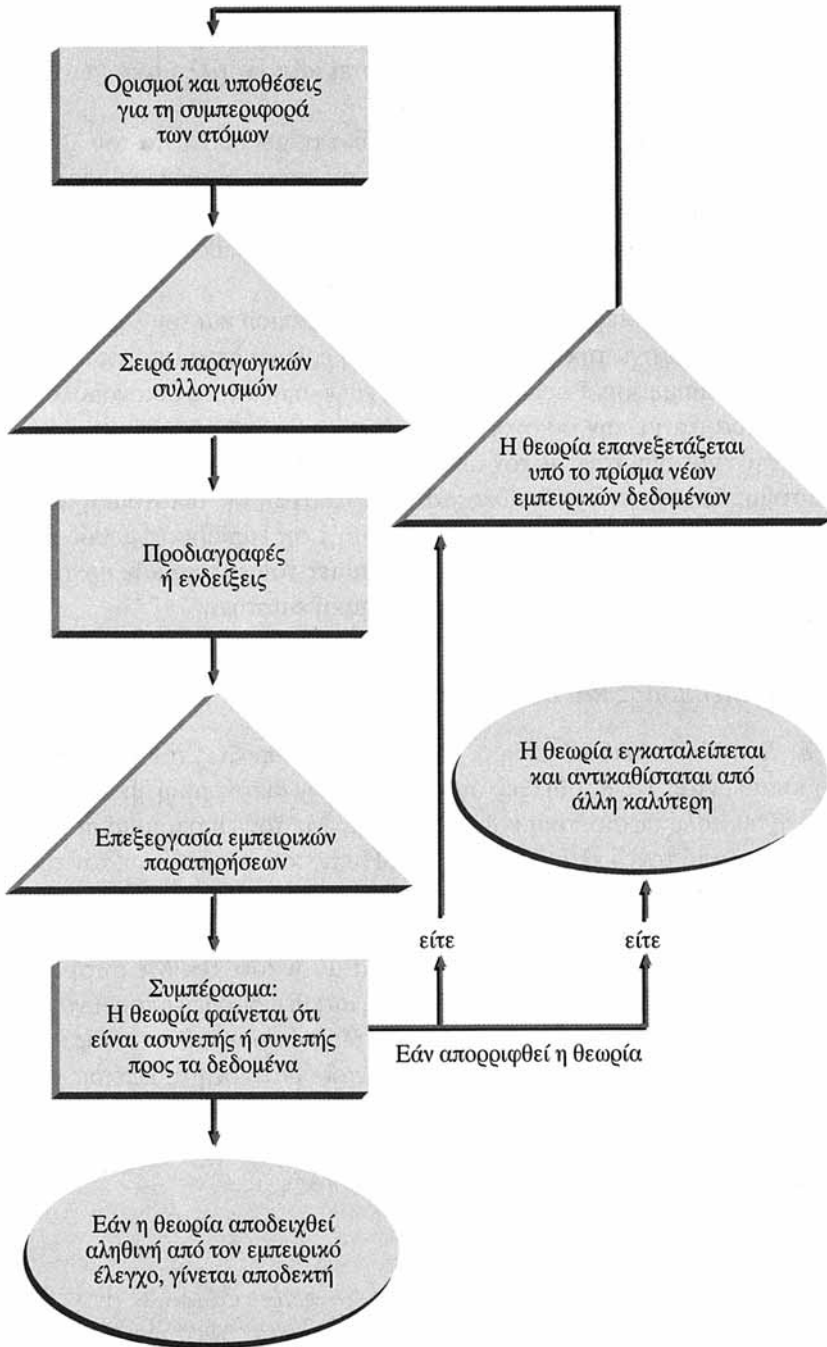
Η είσοδος του λογικού εμπειρισμού και του ινστρουμενταλισμού στην οικονομική επιστήμη, που προκλήθηκε κυρίως από το ευρέως αποδεκτό άρθρο του Friedman, συνεχίστηκε από τον R. Lipsey. Στο εγχειρίδιό του, που άσκησε μεγάλη επίδραση στους σπουδαστές των οικονομικών, *An Introduction to Positive Economics* (1963), τονίζει τα θετικά σημεία της μεθοδολογίας του λογικού εμπειρισμού. Οι μεθοδολογικές θέσεις του Lipsey προήλθαν από τα σεμινάρια που γίνονταν από το 1957 στο London School of Economics για τη «μεθοδολογία, τις μετρήσεις και τον έλεγχο» των οικονομικών θεωριών (Methodology, Measurement and Testing, ή M²T). Απομακρυνόμενος από την αυστηρή υιοθέτηση του κριτηρίου της διάψευσης του Popper στη δεύτερη έκδοση του βιβλίου του (1966), σημειώνει ότι εγκατέλειψε το κριτήριο αυτό, υιοθετώντας τη θέση ότι δεν είναι δυνατόν να απορριφθεί ή να επιβεβαιωθεί στατιστικά κατά οριστικό τρόπο μια θεωρία. Το μόνο που μπορούμε να κάνουμε είναι να επισημάνουμε με τα στατιστικά δεδομένα την καλύτερη μεταξύ των διαφορετικών ανταγωνιστικών υποθέσεων που αφορούν το ίδιο θέμα.⁷⁴

Ακολουθώντας το διαχωρισμό των J. N. Keynes, Friedman κ.ά. για τη διάκριση μεταξύ θετικών και αξιολογικών προτάσεων ή μεταξύ θετικής και κανονιστικής οικονομικής, ο Lipsey, αφού τονίσει ότι οι αξιολογικές προτάσεις δεν ελέγχονται εμπειρικά, στρέφεται και εξετάζει τη δυνατότητα ελέγχου των θετικών προτάσεων και θεωριών.⁷⁵

Υποστηρίζει ότι με τη θεωρία προσπαθούμε να ερμηνεύσουμε ή να δικαιολογήσουμε ορισμένα παρατηρούμενα φαινόμενα και, εάν είναι επιτυχής αυτή η θεωρία, θα μας καταστήσει ικανούς να προδιαγράψουμε ή να προβλέψουμε τις συνέπειες διαφόρων γεγονότων. Ακολουθώντας με αυτό τον τρόπο τη θέση του Friedman περί προβλεπτικής δυνατότητας της θεωρίας, ο συγγραφέας σημειώνει ότι εάν θέλουμε να ελέγξουμε οποιαδήποτε θεωρία, αντιπαραθέτουμε τις προδιαγραφές ή τις υπό προϋποθέσεις προβλέψεις της με τα γεγονότα και εάν βρούμε ότι δεν διαψεύδεται, την υιοθετούμε, εάν πάλι βρούμε ότι διαψεύδεται, δεν την απορρίπτουμε άμεσα. Ο λόγος της μη άμεσης απόρριψης είναι ότι υπάρχουν πολλά

74. R. G. Lipsey, *An Introduction to Positive Economics*, (1963), ελλην. μετ. 2ης εκδ. (1966), εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα 1972, σ. κκiv. Για τις μεθοδολογικές απόψεις του Lipsey, βλ. επίσης P. O'Sullivan, *Economic Methodology and Freedom to Choose*, εκδ. Allen & Unwin, 1987, σσ. 144-146. Για μια κριτική ανάλυση των απόψεων των σύγχρονων θετικιστών οικονομολόγων, βλ. Martin Hollis και Edward Nell, *Rational Economic Man: A philosophical critique of neo-classical economics*, εκδ. Cambridge University Press, 1975, Κεφ. 1.

75. Lipsey, στο *ίδιο*, σσ. 5-8, 17, 21-22.

εμπειρικά δεδομένα που μπορεί μελλοντικά να διαπιστώσουμε ότι στην ουσία δεν την απορρίπτουν. Εγκαταλείπουμε μια θεωρία μόνον εάν δεν είναι πλέον χρήσιμη ή εάν έχει εμφανιστεί κάποια άλλη ανταγωνιστική που θα παρέχει καλύτερες προβλέψεις.

Ακολουθώντας με τον παραπάνω τρόπο τη μεθοδολογία του λογικού εμπειρισμού και την αγνωστική διάθεση της πομπειριανής μεθοδολογίας για τη μη απόλυτη απόρριψη των θεωριών, ο Lipsey παραθέτει το ακόλουθο σχήμα, το οποίο στην ουσία περιγράφει τη μεθοδολογία των νεοθετικιστών.⁷⁶

Οι μεθοδολογικές τάσεις του οπερασιοναλισμού και του λογικού θετικισμού που εμφανίστηκαν στην οικονομική έρευνα μετά από τις προσπάθειες των Samuelson, Friedman, Lipsey, εμφύσησε στους οικονομολόγους την ελπίδα ότι με την οικονομετρική έρευνα θα μπορέσουν να αναπτύξουν την επιστήμη τους με τον ίδιο τρόπο που αναπτύχθηκε και η φυσική επιστήμη. Είχαν πολλές ελπίδες για την ανάπτυξη της οικονομετρίας και συχνά αντιπαρήλθαν τα μειονεκτήματα αυτής της εμπειρικής μεθόδου. Ας δούμε τώρα τη χρησιμότητα και τις αδυναμίες του εμπειρικού εργαλείου της οικονομετρίας που διαθέτει η οικονομική επιστήμη.

10.7 Εμπειρισμός και οικονομετρική πρακτική

Ο *E. Rotwein*, σε ειδικό άρθρο, αναλύει τις επιδιώξεις του εμπειρισμού προσπαθώντας να αποδείξει ότι η σύγχρονη οικονομική μεθοδολογία έχει γίνει πολύ αφαιρετική και υποθετική.⁷⁷ Με τον εμπειρισμό που αναπτύχθηκε από τους φιλοσόφους Locke, Hume κ.ά., αναλύουμε τον τρόπο με τον οποίο σχηματίζονται τα ανθρώπινα πιστεύω. Κάτω από τον εμπειρισμό, η επιστήμη αποσκοπεί στην ανακάλυψη γενικών σχέσεων μεταξύ φαινομένων και γεγονότων της μορφής «Εάν Α τότε Β». Με αυτή τη μεθοδολογική σκοπιμότητα και προσέγγιση, μια θεωρία δεν μπορεί να είναι επιστημονική, σύμφωνα με τους εμπειριστές, εάν οι υποθέσεις της και τα συμπεράσματά της αντιβαίνουν προς την πραγματικότητα. Επειδή, όμως, αναγνωρίζεται ότι ποτέ δεν μπορούμε να είμαστε βέβαιοι ότι έχουμε συλλάβει ορθά την εμπειρία, οι εμπειριστές προσπαθούν να εξάγουν συμπεράσματα που να οδηγούν σε υπό όρους προβλέψεις.

76. Στο ίδιο, σ. 24.

77. E Rotwein, «Empiricism and Economic Method: Several Views Considered», (1973), στο W. Marg και B. Raj (επιμ.), *How Economists Explain: A Reader in Methodology*, εκδ. University Press of America, 1982, σσ. 133-154.